

Ob svetovnem dnevu beguncev na Festivalu migrantskega filma 2012
Anica Mikuš Kos, predsednica Slovenske filantropije

Pred dvanajstimi leti so Združeni narodi razglasili 20. junij za svetovni dan beguncev. Po podatkih Visokega komisariata ZN za begunce je bilo lani na svetu 42,5 milijonov beguncev. To je pisalo v časopisu Delo na svetovni Dan beguncev.

O tem, kaj je in kaj pomeni begunstvo, če le hočemo in želimo, zvemo, se poučimo iz medijev. Film je gotovo eno najmočnejših izraznih sredstev. Zato je obeleževanje Dneva beguncev s Festivalom migrantskega filma odlična pot ozaveščanja javnosti o socialnem in individualno človeškem problemu migracij in begunstva, o trpljenju, krivici, zlu, povezanimi z begunstvom v našem času.

Begunci so vedno bili in žal, v dogledni prihodnosti tudi bodo. Vendar danes drugače kot nekoč gledamo na trpljenje ljudi, ki so morali zapustiti dom zaradi nasilja, ogroženosti, da bi ohranili svoja življenja. Imamo drugačne standarde glede kakovosti življenja človeka, človekovih pravic, kot smo jih imeli pred desetletji ali stoletji. Kar smo v preteklosti sprejemali kot od Boga ali usode dano ali z nesrečnim spletom dogajanj in socialnih procesov povzročeno trpljenje, danes vsaj deklarativno, ne sprejemamo več.

Težava je v tem, da velike besede in uradne izjave razmeroma malo prizadevajo skupino, o kateri govorimo. Mnogi, ki se srečujemo ali smo se srečevali z živimi ljudmi - begunci, migranti, to dobro vemo. Ko sem v času balkanskih vojn delala na območjih prizadetih od vojn in z begunci v državah azila, me je bilo – me je še, sram govoriti o otrokovih in človekovih pravicah.

Razlika med prej in danes je tudi v tem, da danes mnogo več vemo o beguncih, kot smo vedeli pred informacijsko dobo.

V zgodbi o izseku človeškega žitja, ki ji pravimo prisilno migrantstvo, begunstvo, izgnanstvo, ne manjka informacij, razlag, plemenitih načel, dobrih namer. Manjka sprememb, dejanj, s katerimi bi preprečili zlo, trpljenje, krivičnost.

Sama ne poskušam več razumeti tisoče strani napisanih razlag tega ali onega konflikta. To me niti ne zanima več. Ostajam pri pragmatičnem vprašanju, kaj lahko storimo, kaj lahko storim, da bi bila stvarnost drugačna. In moj prvi odgovor ni prav vzpodbuden: Malo. Pravzaprav storimo lahko marsikaj, veliko. Toda če vsebini glagola »storim« pripnem še učinke, torej storilnost, učinkovitost, vplivnost mojih dejanj, ostaja odgovor «malo».

Seveda pa o vprašanju »Kaj lahko storimo, storim?«, lahko razmišljamo tudi na drugačen način. Lahko pomagam sočloveku beguncu, s katerim pridem v stik. Včasih je to celo več ljudi – skupina. Lahko koristim svojo socialno mrežo in moč za premike, ki prinašajo splošne koristi – sicer majhne, pa vendar premike. Malo in malo in malo postaja več. Ustvarjajo se sinergije, aktivirajo se energije v ljudeh. Že malo lahko pomaga nekaterim lažje preživeti, obvladati. Po

nekem srečnem naključju delovanje kake osebe ali organizacije, postane vplivno in se spremeni v dobro na višji ravni splošnosti kot je osebna pomoč posamezniku, vpliva na sistemske ukrepe, politiko. To se redko dogaja, pa vendar ... Malo ima lahko tudi stranske, ali kot danes pravimo kolateralne dobre vplive in učinke.

Pri našem delovanju za dobrobit beguncev naj nas prevladujoča težka dosegljivost cilja, majhna verjetnost za uresničenje dobrih namenov, ne odvrne od naporov. Nasvet zveni paternalistično. Dovolila sem si ga napisati, ker sam zvedela, da je v Franciji pogosto citiran izrek socialnega aktivista iz 16. stoletja: »Upanje ni nujno za to, da se česa lotimo; za nadaljevanje delovanja ni nujen uspeh.« ("Il n'est pas nécessaire d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer" -Guillaume Ier d'Orange-Nassau (1533-1584), chef de la Révolte des Gueux, stathouder de Hollande")

Ko govorimo o tistih, ki delujejo ne glede na prisotnost ali odsotnost uspeha, se spomnimo na Toma Križnarja.

In potem je še nekaj, kar ni v skladu z ugotovitvijo, da lahko storimo, spremenimo le malo. Križnarji – da personificiram ljudi, ki počno to, kar počne Tomo, vzdržujejo prisotnost dobrega, človečnosti, solidarnosti, skrbi za drugega, v miselnem, čustvenem, moralnem prostoru posameznega človeka, skupine, človeštva. To vpliva tudi na človeško vedenje, torej na to, kaj bomo storili, kako se bomo vedli, spreminjali stvarnost. A onkraj konkretne in otipljive koristnosti in učinkovitosti dobrih del, onkraj učinkov, ki jih je možno šteti in meriti, obstaja v socialnem prostoru, v atmosferi človeškega bitja in žitja nekaj nemerljivega - lebdeči etos ali obdajajoče nas polje dobrega ali zlega, katerega zaznavamo kot posplošeno podobo človeštva in človečnosti. Zame je pomembno, da obstaja Tomo Križnar, ker mi njegov obstoj, delovanje pričajo o tem, da dobro je. Za mene je to pomembno, ker me vzpodbudi, ko sem utrujena, ogorčena, jezna, ko bi rekla »Ne grem se več.«

Toda še mnogo, mnogo bolj pomembno je to za ljudi, za katere si Tomo Križnar prizadeva – za begunce, žrtve nasilja. Tudi za tiste, v čigar stvarnosti Tomo prav nič ne spremeni na bolje. Obstoj dobrega in človečnosti poraja novo dobro. Pogosto slišimo reke, kot so: »Nasilje poraja nasilje. Zlo poraja novo zlo«. Redko slišimo analogen rek: »Dobro poraja dobro. Človečnost poraja človečnost.« Nisem v boga verujoč človek, verujem pa v duh dobrega.

Danes se vračamo nekim bolj splošnim konceptom in kategorijam, ki smo jih v filozofiji sloneči na znanosti, merljivosti in dokazljivosti kar malo pozabili. Eden teh je socialni kapital. Lahko si tudi dovolimo uporabo kategorije dobrega.

Še to: Nismo vsi, ki želimo nekaj spremeniti v polju begunstva, ljudje takih razsežnosti glede energije, predanosti, vztrajnosti, kot je Tomo Križnar. V polje dobrega, ki nas obdaja vlagamo tudi tisti, katerih prispevek je mnogo bolj skromen. Vsak drobec dobrega je pomemben za duh dobrega, ki je eden od studentev, iz katerega napajamo občutek varnosti, upanje, vero v človeka in človeštvo, smisel življenja, voljo do življenja.

Ko razmišljamo o tem, kaj mi v sedanjem trenutku ne-begunci, lahko storimo za begunce, da bi bilo manj gorja, nepravilnosti, zatiranja, ponižanja, ne smemo spregledati, da imajo ljudje in skupnosti potisnjeni v nesrečo, ogromne sile, ki jim omogočajo duhovno preživetje, ohranjanje dostojanstva, sposobnosti za iskanje izhodov. Naše »malo« je lahko podpora individualnim in socialnim energijam obvladovanja nesreče in zmanjševanja zla v polju begunstva.

Kar smo ljudje predstavniki civilne družbe, se lahko vprašamo, kakšna je vloga tega preseka socialnega tkiva pri zmanjševanju slabega, ki povzroča ali spremlja begunstvo. Pomemben del delovanja civilne družbe se dogaja v okviru nevladnih organizacij. Minili so časi, ko smo zatrjevali, da so NVO apolitične. Nismo apolitični. Želimo imeti vpliv na državne politike, na odločitve, ki zadevajo družbo, v kateri živimo. Prerasli smo področje karitativnosti in pomoči posameznikom ali skupinam v stiski. Tudi bolj resno nas vzamejo odločevalci kot so nas nekoč.

Dejavnosti NVO v korist beguncev zajemajo pahljačo, ki seže od pomoči posamezniku ali skupini, do zagovorništva in socialnega aktivizma, zbiranja denarja ... V odnosu do države in drugih odločevalcev je nevladni sektor lahko komplementaren, ustvarja sinergijo delovanja z državo in njenimi institucijami. Lahko pa je nasprotnik, ki opozarja, protestira, razkrinkava. Vse to smo dobro izkusili v 20-tih letih delovanja Slovenske filantropije na področju begunstva in migrantstva.

Glede na to, da je letos 20. obletnica Slovenske filantropije, si dovoljujem spomin na delovanje Slovenske filantropije (pa tudi na delovanje drugih nevladnih organizacij) ob prihodu beguncev v Slovenijo v času zadnjih balkanskih vojn.

Ko je bila ustanovljena Slovenska fundacija, danes Slovenska filantropija, je Slovenijo zajel val beguncev iz Bosne in Hercegovine. Koliko jih je prišlo v obdobju 1992 – 1995 ni znano, številke so različne. Uradna številka je 35.000.

V tistem času sta bili glavni veji delovanja Slovenske filantropije – tedaj Slovenske fundacije, razvijanje prostovoljnega dela in pomoč beguncem. Skupni imenovalec obeh usmeritev je bil: solidarnost, nestrinjanje s krivico, želja pomagati prizadetim, organizacijski in ideološki pristop k aktiviranju virov za pomoč ljudem v stiski, in zagovorništvo njihovih pravic. Pri tem smo sodelovali z državo, se kregali z državo, se povezovali z dobromislečimi, podoživljali grozote, o katerih so pripovedovali begunci. Slovenska Fundacija je postala implementirajoči partner UNHCR na področju izobraževanja in zaščite duševnega zdravja otrok beguncev v Sloveniji.

Glavno področje delovanja Slovenske fundacije je bila pomoč begunskim šolam, v katerih so delali učitelji begunci. Skozi to delovanje smo lahko udeležili načela pomoči beguncem, ki so tudi danes vodilo humanitarnega delovanja: aktiviranje resursov v begunski skupnosti in v državi azila ter podpora in krepitev beguncev za obvladovanje težav, izgub, travmatskih doživetij in aktivno iskanje koristnih življenjskih rešitev. Vprašali smo se, kako biti čim bolj učinkoviti, pomagati čim večjemu številu otrok in odraslih, čim bolje gospodariti z razpoložljivim denarjem. Predvsem, kako podpreti lastne vire obvladovanja težav beguncev.

Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije je organiziralo osnovno šolo za otroke - begunce. Jeseni 1992 je bilo 52 tako imenovanih begunskih šol, v njih je bilo vključenih več kot 9.000 otrok, poučevalo je kakih 450 učiteljev. Polovica učiteljev ni imelo pedagoške izobrazbe, bili so zaposleni pred vojno kot ekonomisti, inženirji, zdravniki, uradniki ali pa so bili študenti, tu pa tam celo dijaki srednjih šol. Največje begunske šole so delovale v centrih za begunce, nekatere v popoldanskem času v slovenskih osnovnih šolah ali v kakih drugih improviziranih prostorih. Materialni pogoji za delovanje šol so bili sprva izredno slabi, dogajalo se je celo, da so učitelji težko prišli do krede.

V šole je vstopala množica otrok, grobo iztrganih iz svojega domačega okolja, ki so doživeli strah pred vojnimi dogajanjem, vse nevarnosti in težave prebega v Slovenijo in seveda psihološko in materialno težo begunskih življenjskih okoliščin. Mnogi otroci so bili priča najhujšim vojnim grozotam, mnogi so utrpeli izgubo očeta, brata ali drugih bližnjih sorodnikov.

V takšni situaciji je bila osnovna šola organizirana institucija, ki je bila podobna oni v predvojnem življenju, torej nekakšen most med preteklostjo in sedanostjo. V šoli so učenci ohranili svoje »poklicne« vloge in delovno mesto - učenec na svojem sedežu v razredu. Predstavljala je oazo normalnega v kaosu in nepredvidljivosti begunskega življenja. Šola je za otroke vzpostavila normalne delovne obveznosti, vzdrževanje ali vzpostavljanje delovnih navad, programiran ritem življenja. Otroci so se v šoli umaknili stalnim pogovorom odraslih o vojnih dogodkih, tragičnih usodah ljudi in žalosti odraslih.

Ko so 'prvčki' prvič odkorakali v šolo v begunskem centru v Roški vojašnici, so jih mame odele v najlepša oblačila, odrasli so se zbrali na dvorišču, jokali in želeli malim vse dobro ob vstopu v šolo. "Naj bo vsaj za njih življenje normalno", je komentirala prvi šolski dan mati Bosanka.

Prepoznali smo varovalni in zdravilni pomen šole in vložili svoje napore v podporo učiteljem, ki so se dan na dan srečevali z otroki. Učitelji, tudi sami begunci, so bili izpostavljeni enakim izgubam, travmam, ponižanju in razočaranjem kot njihovi soodrasli. Poleg tega so morali sprejeti na svoja ramena tudi tragične usode številnih učencev, ki so izgubili starše ali brata.

Za učitelje smo organizirali izobraževalne in psihosocialne programe. V te so bili vključeni vsi učitelji bosanskih šol. Namen programov je bil izobraževanje učiteljev za psihosocialno in psihološko pomoč otrokom, pa tudi posredovanje pedagoških znanj. Očitno je bilo, da učitelji begunci potrebujejo podporo pri obvladovanju lastnih stisk in travm in svoje begunske sedanosti, da bi lahko ustrezno opravljali svoje učno delo in nudili psihosocialno podporo, človeško pomoč svojim učencem. Okrog 150 dvodnevni in tridnevni programov je bilo izvedenih v obdobju 1992–1995.

Skozi šolo sta bili psihosocialna podpora in pomoč zagotovljeni vsem šoloobveznim otrokom beguncem.

Pokazali so se tudi stranski pozitivni učinki seminarjev. Običajno so potekala usposabljanja v cenenihih namestitvah. Za učitelje je bilo zelo pomembno, da imajo možnost zapustiti begunski center ali tesno stanovanje in se naseliti v počitniškem domu, koči ali hotelu. Seminarji so bili tudi priložnost za srečanja med učitelji istih razredov in izmenjavo izkušenj. Našli so se ljudje iz istih

krajev Bosne in Hercegovine, ki so živeli v različnih krajih v Sloveniji. Srečanja so imela veliko čustveno vrednost, pa tudi praktično vrednost. Izmenjevale so se informacije o tem, kaj se je komu zgodilo, kam so ljudje odšli, kako se da vzpostaviti stik s svojci v Bosni ali v tujini. Glede na to, da so bili v prvih mesecih bivanja beguncev v Sloveniji begunski centri zaprti in so bili možni izhodi le z dovolilnico za nujne potrebe, posamične begunske šole skorajda niso imele stikov. Seminarji so bili tudi priložnost za individualne razgovore med učitelji, ki so iskali pomoč zase in mentalno-higienskim strokovnjaki.

Učitelji so večkrat izjavljali, da jim seminarji pomagajo preživeti, da jim »napolnijo baterije« za naslednja dva ali tri mesece. Vrednota, ki so jo zaznali v seminarjih, je bila tudi ta: "Tu se počutim kot človeško bitje s svojim dostojanstvom, ko pa sem v begunskem centru, se počutim ponižanega in opeharjenega". Ti učinki so se nam zdeli enako vredni ali celo bolj vredni kot pridobljena nova znanja. Navsezadnje so bosanski učitelji več vedeli iz lastnega izkustva o travmi in izgubi kot mi strokovnjaki.

Strokovnjaki psiholoških in sorodnih strok so tudi obiskovali begunske centre in nudili tam strokovno pomoč otrokom in odraslim.

Programe Slovenske fundacije so financirale mednarodne organizacije – predvsem UNHCR in Sorosova fundacija.

Bosanska šola v Sloveniji je bila dober primer partnerskega sodelovanja slovenskih oblasti z begunci in takojšnjega aktiviranja beguncev za delovanje v korist svoje skupnosti ter sodelovanja države z nevladnimi organizacijami.

Pozneje smo šolski model podpore otrokom prizadetih od oboroženih konfliktov in terorizma in otrokom beguncem prenesli v druge države nekdanje Jugoslavije, na Severni Kavkaz in v Irak.

Danes Slovenska filantropija še vedno deluje v korist migrantom in beguncem. Med najpomembnejšimi dejavnostmi so pomoč pri izobraževanju, psihosocialna pomoč, skrbništvo nad otroki brez spremstva, socialni aktivizem kamor sodi tudi obeleževanje Mednarodnega dneva beguncev. Tisti, ki danes to počno v Slovenski filantropiji in v drugih nevladnih organizacijah, vedo, kako mnogo energij moraš vložiti za razmeroma majhne dosežke in kako počasi se dogajajo pozitivne sistemske spremembe.

Za zaključek: Moje spoštovanje tistim, ki pomagajo ljudem prisiljenim zapustiti svoje domove in domača življenjska okolja, vsem, ki si prizadevajo, da bi na širši, občini in sistemske ravni bilo kaj bolje za begunce, tistim ki vztrajajo in nadaljujejo s svojimi prizadevanji tudi ko ni vidnih učinkov in ni veliko upov za bližnje spremembe.